

Anna Brożek
&
Jacek Jadacki

Kazimierz Twardowski: filozof ze Lwowa

Życie

Tom powstał w ramach projektu 2016/23/B/HS1/00684 „Miejsce Kazimierza Twardowskiego w kulturze polskiej i filozofii europejskiej”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

© Projekt okładki i opracowanie graficzne: Jarosław Zuzga
Studio Graficzne Semper®

Na okładce: Kazimierz Twardowski (1915), ze zbiorów Archiwum Kazimierza Twardowskiego we Lwowie

© 2023, Anna Brożek, Jacek Jadacki and Wydawnictwo Naukowe Semper®

ISBN: 978-83-7507-323-2

Wydawnictwo Naukowe Semper®

Redakcja i Studio Graficzne:

ul. Mariensztat 8

00-302 Warszawa

tel. (+22) 538 92 03

e-mail: redakcja@semper.pl

www.semper.pl

Dział handlowy:

ul. Bednarska 20A

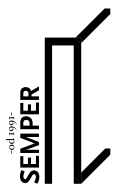
00-321 Warszawa

tel. (+22) 828 49 73

e-mail: handlowy@semper.pl

www.sklep.semper.pl

Printed in Poland

Spis treści

Wstęp	9
<i>Calendarium</i>	13
Rozdział pierwszy. Środowisko społeczne	53
1. Najbliższa rodzina	53
1.1. Przodkowie	53
1.2. Rodzice	53
1.3. Rodzeństwo	55
1.4. Brat stryjeczny	57
1.5. Żona	58
1.6. Córki	59
1.7. Wnuki	61
1.8. Między zamożnością i niedostatkiem	62
2. Krąg przyjaciół	64
2.1. Życie towarzyskie	64
2.2. Powiernicy	64
3. Polacy i nie-Polacy	79
3.1. Patriotyzm	79
3.2. Nie-Polacy	80
3.3. <i>Numerus clausus</i> w Uniwersytecie Lwowskim	83
3.4. Sprawa ukraińska	85
3.5. Tarcia polsko-żydowskie	89
3.6. Niemcy	93
4. Położenie kobiet	94
5. Lwów	96
6. Podróże i przechadzki	97
Rozdział drugi. Burzliwe czasy	101
1. Postawa powściągliwości	101
2. Rozruchy i niepokoje	104
2.1. Strajki i demonstracje w Królestwie Polskim	104
2.2. Manifestacje solidarności w Galicji	104
2.3. Aresztowanie Piłsudskiego	105
3. Wojny i zmagania	105

3.1. I Wojna Światowa	105
3.2. Wojna polsko-ukraińska	107
3.3. Wojna polsko-bolszewicka	108
4. Walka o władzę	111
4.1. Nadzieja i codzienność	111
4.2. Przewrót Majowy	112
4.3. Sprawa brzeska	114
4.4. Porządki sanacyjne	117
4.5. Reforma szkolnictwa i zamach na autonomię uniwersytetów	118
Rozdział trzeci. Ukochana wszechnica	123
1. Powinność nauczyciela	123
2. Stanowiska i zajęcia	125
3. Uczniowie i współpracownicy	129
4. Uczniowie w oczach mistrza	132
5. <i>Discipulorum amor et pietas</i>	152
6. Rzetelna ocena poglądów	154
7. Oszczerstwa ze strony «strażników polskości»	155
Rozdział czwarty. Obowiązki obywatelskie	157
Rozdział piąty. Tajniki duszy	161
1. Samoocena	161
1.1. Ogólna postawa życiowa	161
1.2. W oczach cudzych i swoich	162
1.3. Potrzeba uznania i pamięci	163
1.4. <i>Dzienniki</i> – zwierciadło własnej duszy i czasów	163
2. Wiara i antyklerykalizm	164
2.1. Istota katolicyzmu	164
2.2. „Nasz kościółek” i „czarne duchy w sutannie”	165
3. Ustrój państwa	169
4. Święta i rocznice	170
5. Obcowanie z pięknem	171
Rozdział szósty. Ostatnie lata	173
1. Wieczne przepracowanie	173
2. Choroba i śmierć	175
Lwowska gałąź Szkoły Lwowsko-Warszawskiej na fotografiach	185
Tabele	203

Bibliografia	245
Wykaz ilustracji	249
Przypisy	259
Indeks nazwisk	273

Wstęp

1. Niniejszy tom ma pełnić funkcję kompendium wiedzy o lwowskim okresie życia Kazimierza Twardowskiego. Staraliśmy się zebrać i zestawić w nim jak najwięcej informacji o twórcy filozoficznej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Odkąd zetknęliśmy się z postacią Twardowskiego, nie mieliśmy wątpliwości, że był to człowiek wielki – i to przekonanie umacniało się w nas podczas pracy nad tym tomem. Biografie wielkich ludzi bywają deformowane w dwóch przeciwstawnych sobie kierunkach: mitologizacji bądź odbrązawiania. Na szczęście nie odczuwaliśmy ani potrzeby mitologizowania jego postaci, ani pokusy jej odbrązawiania. Było tak, mimo że z jednej strony natrafialiśmy na fakty, które czyniły z Twardowskiego monumentalną indywidualność naszej kultury – *de facto* nie we wszystkich aspektach tej monumentalności znaną nawet tym, którzy go cenili i cenią – a z drugiej strony wychodziły na jaw pewne słabości jego charakteru czy pewne mankamenty jego stanowiska, które dla „zawodowego odbrązawiacza” mogłyby stanowić doskonały punkt zaczepienia. Jak przystało na tych, którzy przyznają się do tradycji Twardowskiego i stworzonej przez niego Szkoły, staraliśmy się stosować zasadę bezstronności i rzeczowości w rejestracji tych faktów. Odnotowywaliśmy więc tu wszystkie zdarzenia z życia Twardowskiego zarówno w naszej ocenie „dodatnie”, jak i „ujemne” – nie wyolbrzymiając i nie pomniejszając (a tym bardziej nie przemilczając) ani jednych, ani drugich.

Chcielibyśmy mieć nadzieję, że spełniamy tym samym oczekiwania naszych Czytelników.

2. Książka niniejsza jest kontynuacją tomu *Kazimierz Twardowski w Wiedniu*.¹ Czytelnik znający tamten

tom bez trudu zauważy, że tom obecny opublikowała ta sama oficyna, oraz że ma ten sam format i podobną szatę graficzno-edytorską. Są jednak między tymi tomami różnice.

Po pierwsze, tom, który Czytelnik ma przed sobą, ma dwóch autorów.

Po drugie, jego tytuł brzmi *Kazimierz Twardowski – filozof ze Lwowa. Życie*, nie zaś, jak należałoby się spodziewać: *Kazimierz Twardowski we Lwowie*. Stało się tak dlatego, że ten ostatni tytuł został już zastosowany do tomu będącego załącznikiem niniejszej monografii.²

Po trzecie, nie ma w tym tomie kapsułek, ale za to umieściliśmy w nim wiele tabel i zestawień. Jest wśród nich *Calendarium*, w którym rok po roku przedstawiliśmy fakty z lwowskich lat życia Twardowskiego (1895-1938), a także odnotowaliśmy pewne wydarzenia zewnętrzne, które na jego życie w tych latach wpłynęły w istotny sposób. Były to lata tak intensywne, że uznaliśmy takie zestawienie za niezbędne do tego, aby się nie pogubić w gąszczu wydarzeń, które stały się jego udziałem. W pozostałych tabelach zebraliśmy dostępne informacje na temat działalności Twardowskiego – m.in. pełnionych przez niego funkcji, jego działalności nauczycielskiej, a także zwykłego trybu życia i pracy. Ponieważ tablete te przeznaczone są przede wszystkim dla specjalistów zainteresowanych detalami biografii lwowskiego filozofa, zamieściliśmy je na końcu tomu. W tabelach i zestawieniach jest nadal sporo luk; większość z nich spowodowana jest trudnościami z dostępem do archiwów lwowskich i do archiwalnych roczników prasy z terenów, które po II Wojnie Światowej znalazły się poza południowo-wschodnimi granicami Rzeczypospolitej. Luki oznaczamy symbo-

lami: ‘?’ i ‘...’. Znak zapytania ‘?’ sygnalizuje, że nie udało nam się w danym wypadku ustalić odpowiednich danych; jeśli zaś występuje on po datach lub po innych danych – jest wskazówką tego, że podane daty/dane są jedynie hipotetyczne. Z kolei wielokropek ‘...’ przed określoną datą lub po niej znaczy, że na pewno podany okres obejmował pewną liczbę lat odpowiednio przed tą datą lub po niej, ale nie wiadomo dokładnie jaką liczbę. Mamy nadzieję, że dla kogoś, kto chciałby w przyszłości te luki wypełnić, nasze zestawienia są dobrym punktem wyjścia.

3. Staraliśmy się zebrać w tym tomie maksymalnie dużo – sprawdzonych źródłowo – informacji o Twardowskim.

Czerpaliśmy je z jego (opublikowanych w dwóch częściach) *Dzienników*,³ z bogatego warszawskiego Archiwum Kazimierza Twardowskiego (dalej w skrócie: AKT), przede wszystkim ze zgromadzonej w nim korespondencji,⁴ z prasy (głównie lwowskiej) z okresu, w którym żył Twardowski, z udostępnionych nam przed laty przez wnuka Twardowskiego, Andrzeja Tomczaka, materiałów z jego archiwum rodzinnego i rozmów z nim samym – oraz z naszych własnych zasobów, zgromadzonych w ciągu wieloletnich badań nad tradycją Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

4. Tom niniejszy, podobnie jak tom *Kazimierz Twardowski w Wiedniu*, jest bogato ilustrowany. W tamtym tomie znalazło się wiele fotografii nie tylko z okresu wiedeńskiego, lecz i z okresu lwowskiego. Postanowiliśmy nie reprodukowować tych fotografii – podobnie jak spośród fotografii zamieszczonych w tomie *Kazimierz Twardowski we Lwowie* oraz w dwóch książkach należących poniekąd do tego samego cyklu: wydanej przez

Jacka Jadackiego *Filozofii i muzyki Twardowskiego*⁵ i wydanych przez Annę Brożek jego *Dzienników młodości*.⁶ Dzięki temu w obecnym tomie mogliśmy dać wiele nowych, niekiedy po raz pierwszy publikowanych ilustracji. W ten sposób ktoś, kto będzie miał w rękę wszystkie pięć tomów, otrzyma niemal pełną dokumentację ikonograficzną życia Twardowskiego (a w każdym razie wszystkie zachowane zdjęcia portretowe i grupowe, na których występuje).

5. W tomie *Kazimierz Twardowski w Wiedniu* znajduje się rozdział ósmy „We Lwowie” i rozdział dziewięć „Epizod wojenny”, które tematycznie krzyżują się z obecnym tomem. Potraktowaliśmy te rozdziały niejednakowo. Informacje z rozdziału ósmego tamtego tomu wkomponowaliśmy w całości w tom obecny; natomiast informacje z rozdziału dziewięćtego – jedynie częściowo.

6. Wykorzystaliśmy przy opracowaniu tej książki niemal wszystkie – według naszego rozeznania – dotychczasowe publikacje na ten temat, w tym także dość liczne nasze własne. Na ogół jednak nie wymieniamy ich tutaj szczegółowo, zwłaszcza że ich części informacyjne konfrontowaliśmy w miarę możliwości z dostępnymi źródłami: opublikowanymi sprawozdaniami i wspomnieniami, notatkami prasowymi oraz wzmiankami w zachowanej korespondencji.

Czytelnik może mieć pewność, że dołożyliśmy wszelkich starań, aby potraktować maksymalnie krytycznie bezpośrednie źródła, do których sięgaliśmy.

Anna Brożek & Jacek Jadacki
Warszawa, 11.02.2021